Кір БУЛИЧОВ

ПЕРШИЙ ШАР ПАМ'ЯТІ

У середовищі самовбивць прийнято залишати записки: "У моїй смерті прошу нікого не звинувачувати", так от: у моїх нещастях прошу звинувачувати телефон. Він мій ворог, я його раб. Рішучіша людина на моєму місці обов'язково обірвала б шнур або розбила апарат. Я не можу. Телефон поза моєю юрисдикцією. Якби кожен, замість того щоб носити свій хрест, рубав його на дрова, нікому було б ставати мучениками. Коли людині щось від мене потрібно, він дістається до мене за допомогою телефону. Ще б пак, якби він вирушив до мене пішки або скористався міським транспортом, він тричі подумав би, перш ніж зважитися на таке. Якщо у вас є телефон, ви мене зрозумієте. А якщо немає, ви мене не зрозумієте, тому що оббиваєте пороги в телефонному вузлі, доводячи, що за родом служби вам телефон необхідний, як гірське повітря. До речі, я і сам оббивав пороги, але найстрашніше — якби телефон у мене зняли, почав би оббивати пороги знову. Як бачите, я гранично відвертий.

Я ледве добрів до будинку. Був жаркий, оманливий весняний день, який обов'язково мав обернутися до ночі ледь не морозом. Так і трапилося. Якщо врахувати, що опалювання вже було вимкнене, то зрозуміло, чому я, забравшись у ліжко і зачитавшись отриманою на два дні Агатою Крісті, з таким обуренням сприйняв телефонний дзвінок, що пролунав о пів на дванадцяту. Я дав йому відзвонити разів десять, сподіваючись, що йому набридне і він повірить, що мене немає удома. Але телефон не повірив. Я зняв слухавку і, щулячись від холоду, прогарчав у нього якесь слово, яке можна було трактувати як завгодно.

— Гіві, — сказав телефон голосом Давида. — Я тебе не розбудив?

— Розбудив, — не заперечував я.

— Я так і думав, — продовжував Давид, не знаючи, що в таких випадках слід вибачатися. — Так от, зараз за тобою заїде наша машина. Шеф уже в інституті.

— Дуже зворушений, — зізнався я. — А що робить наш дорогий шеф у інституті о дванадцятій годині ночі? Неповнолітні злочинці вкрали установку і розібрали її на гвинтики для дитячого "Конструктора"?

— Не блазнюй, Гіві, — сказав Давид нудним голосом. Він завжди говорить нудним голосом, коли я блазнюю. — Серйозна справа, машина буде у тебе з хвилини на хвилину. Вона заїде за Русико, адже це недалеко?

— Зовсім поряд. Я тільки вчора проводжав її до будинку, і, по-моєму, її батько цілився в мене з балкона із крупнокаліберної рушниці.

Давид повісив слухавку, чим показав усю серйозність заяви. Я вирішив нікуди не їхати, але про всяк випадок почав одягатися. У цьому вся моя непослідовність, але, напевно, вона походить від того, що я ріс без батька. Я ухвалюю рішення і тут-таки починаю діяти навпаки.

Я не встиг натягнути піджак, як під вікном коротко дзявкнула машина. По голосу це була директорська машина.

Було холодно, мов у лютому високо в горах. Русико сиділа в чорній "Волзі", вона була ненафарбована і сповнена почуття власної гідності. Не щодня за хірургічною сестрою присилають чорну "Волгу".

— Русико, — запитав я, всідаючись з нею поряд, — що там трапилося в інституті?

— Не знаю, — відповіла Русико таким тоном, неначе вона-бо знала, а ось ще невідомо, чи допущений я до такої великої таємниці. — Мені подзвонили. Мені Давид дзвонив, — додала вона.

— Яка честь, — сказав я. — І чим ти на неї заслужила?

Русико знизала круглими і, підозрюю, дуже білими плечима.

— А насправді, що він тобі сказав? Адже він не має морального і службового права піднімати з ліжка молоду і прекрасну жінку.

— Буде операція. Напевно, через землетрус.

— Що? Який ще землетрус?

— Вранці був землетрус, — включився в розмову шофер. — Далеко був, у горах.

— І знову мені нічого не повідомили, — образився я. — Напевно, обговорювали, пліткували, а коли я виліз з лабораторії, жодного слова. Адже я обожнюю поговорити про землетруси і пожежі. Скажіть, а сьогодні в Тбілісі не було виверження вулкана?

— У нас тут немає вулканів, — пояснила мені прекрасна Русико. — Вулкани на Камчатці.

— Спасибі, — сказав я, і тут ми приїхали.

Перед інститутом було вавілонське стовпотворіння, неначе справа відбувалася в кінці робочого дня. Стояли машини, бігали люди, в половині вікон горіло світло.

— Землетрус продовжується, — сказав я, вилазячи з машини, і, слід зізнатися, мною оволоділи всілякі передчуття.

Давид і сам Лордкіпанідзе стояли посеред холу.

— Завжди на посту, — привітав я їх, не здоровкаючись, тому що мав уже честь вранці засвідчити свою пошану обом моїм колегам.

— А ось і Гіві, — сказав Лорд і, обернувшись до Русико, наказав: — Зараз же нагору, в операційну, я скоро там буду.

— Даруйте, — сказав я, — де тут у вас довідкове бюро? Я хотів би отримати інформацію про своє найближче майбутнє.

— Роз'ясніть, — кинув Лорд Давиду і поніс своє огрядне тіло на другий поверх.

— Лише двома словами, — попередив мене Давид, немов моя мінімальна норма на пояснення складалася з чотирьох слів і однієї коми. — Мені подзвонив Пачулія. Ти його знаєш? Пачулія на "швидкій" працює. Ти його не знаєш? Дивно.

— Ближче до справи, — сказав я Давиду строгим голосом. — Тебе просили мені все роз'яснити, а не з'ясовувати мої особисті стосунки з Пачулія.

— Так, звичайно, правильно, — Давид подлубав нігтем дужку окулярів. — У них хворий, шоковий, невідомо ще, витягнуть вони його чи ні. А там якраз епіцентр землетрусу. Маленького землетрусу.

Пальці Давида мимоволі показали, які маленькі бувають землетруси.

— Не може бути, — здивувався я. — Таких маленьких не буває.

— Кажуть, у Тбілісі в деяких районах дзвенів посуд у шафах.

— Це від міського транспорту, — постарався я втішити Давида. — А все-таки при чому тут ми? Ми не "швидка допомога". Ми науково-дослідний інститут, можна сказати, Інститут мозку.

— Власне. Інститут мозку. А Пачулія знав, над чим ми працювали. Він у лютому був на конференції в Києві, де Лорд робив доповідь. Ось він і запам'ятав. Ідея, звичайно, дика, малореальна, але від цього залежать життя інших людей.

Тут Давида відволікли. У вестибюль вбігла чарівна тоненька дівчина, розпатлана, вона кинулася до нас і прошепотіла:

— Він де? Він живий?

У дівчини було таке велике і дитяче горе, що навіть такий закоренілий егоїст і цинік, як я, відвернувся і не сказав ні слова. Я взагалі у таких випадках нічого не вмію говорити. Зате Давид — великий майстер лікарського поводження.

— Ви, пробачте, про кого питаєте? — запитав він майже ніжно.

— Про Бесо. Про Бесо Гурамішвілі.

— Звичайно, звичайно, — сказав Давид. — Стан, прямо скажу, важкий, але немає жодних підстав впадати у відчай.

— Можна мені до нього? — перебила Давида дівчина.

— Ні, зараз не можна. Завтра можна буде.

— Але ви мене не обманюєте?

— Навіщо я буду вас обманювати? Зараз Бесо спить, і його не можна турбувати. Я вам раджу завтра зранку сюди приїхати і тоді...

— Він розбився? Так? Він в печері розбився? — Дівчина помітила, що Давид, узявши мене під лікоть, намагається відвести нагору, і підбігла до нас.

— Ні, — сказав Давид, — його знайшли нагорі. На дорозі.

— А решта?

— Їх шукають.

— А як же він міг вийти, а вони ні?

Давид поглянув на круглий електричний годинник над сходами і ухвалив кардинальне рішення.

— Слухайте. Дві години тому на дорозі, в сорока кілометрах від міста, був знайдений Бесо Гурамішвілі. Його знайшов шофер вантажівки і хотів було відвезти в лікарню, в район, він їхав від Тбілісі, але, поки шофер намагався допомогти Бесо, з'явилася машина рятувальників. І вони впізнали Бесо. Вони його не чіпали, поки не приїхала "швидка допомога" з міста. Тепер ясно?

Я сказав, що мені нічого не ясно, а дівчина хотіла було сказати те ж саме, але не посміла.

— Що неясно? — здивувався Давид.

— Чому рятувальники шукали Бесо. Він альпініст?

— Ні, він спелеолог. Ти, звичайно, не читав. Ти нічого, окрім розважальної літератури, не читаєш. Торік спелеологи почали проходження печери, всього в сорока кілометрах звідси. Про це писали скрізь. Це велика експедиція.

— Вісімнадцять чоловік, — сказала дівчина. Вона трохи заспокоїлася. Я уявив собі, як їй було мчати сюди по нічному місту, коли її коханий в лікарні і невідомо ще, чи живий він. — Вони торік почали, шістнадцять кілометрів на карту нанесли. Ви не уявляєте, як там цікаво. Він мене минулої осені брав, лише до бази. Там такий сталактитовий зал... Олесю!

Виявляється, вона побачила рудого бородатого паруб'ягу в штормівці, з тієї, досить нудної породи людей, яким завжди треба залізти в такі місця, куди нормальних людей не тягне.

Дівчина кинулася до Олеся, немов пустельник до води. Давид уточнив:

— Рятувальник.

— Ну і що далі? — кажу я. — Де ми з'являємося на сцені?

— Бесо — один із спелеологів. Група працювала під землею вже другий тиждень. У них там лікар. Є зв'язок із землею по рації, а нагорі контрольна група. Сьогодні удень був землетрус. Словом, вхід у підземеллі завалило, зв'язок урвався, і що трапилося зі спелеологами, нікому не відомо. Уявляєш, до самої ночі рятувальники намагаються бурити завал, шукають, чи немає інших входів до печери, і раптом на дорозі, в десяти кілометрах від основного входу виявляється Бесо Гурамішвілі.

— А він нічого не може розповісти.

— Вірно. Він нічого не може розповісти, і є підстави вважати, що привести до тями його сьогодні не вдасться. А коли вдасться...

— Вхід сильно завалило?

— Вочевидь, сильно. Запитай у Олеся. Він привіз Бесо. Він його друг.

— Сам питай. Моя допомога там не знадобиться.

— Наша з тобою допомога може знадобитися.

— Яким чином?

— Установка.

— А як з її допомогою дістатися до спелеологів?

— Йдемо нагору, дорогою ти думатимеш, Гіві. Може, здогадаєшся.

Я йшов по сходах. Переді мною погойдувалася широка м'яка спина Давида, і я все не міг придумати, як за допомогою нашої установки можна відкопати спелеологів. Відразу вісімнадцять чоловік, ні, сімнадцять, один з них якось видряпався...

— Послухай, Давиде, а не могло так бути, що цей Бесо вибрався нагору до обвалу?

— Не могло, — відповів Давид. — Він був у печері з усіма.

— А може, його якось викинуло нагору?

— Не верзи дурниць.

— Значить, він виходив потім?

— Потім.

Ми підійшли до кабінету Лорда. Лорд був там. Він розмовляв з незнайомим мені чоловіком, на якому білий халат сидів незграбно, немов погано підігнаний маскарадний костюм доктора Айболитя.

— Зрозумів, — сказав я. — Значить, Бесо знає, як до них спуститися, не розбираючи завалу.

— Ти майже геній, — відказав Давид серйозно. — Ця думка спала Пачулія, коли він віз Бесо в Тбілісі на "швидкій допомозі".

Ми стояли в дверях кабінету Лорда. Лорд нас не помічав.

— Гурамішвілі — майстер спорту з альпінізму, — пояснив чоловік у незграбно сидячому халаті, звертаючись до Лорда, мовби відповідаючи на моє наступне питання. — У першій десятці скелелазів республіки. Логічно, що, якщо у них була можливість дістатися до якоїсь важкої шпари, пішов Бесо. Другого такого серед них не було. А він мовчить.

Чоловік сказав це з осудом, неначе Бесо мовчав на зло йому. У нього були великі чорні вуса і руді сумні очі.

— Отже, молоді люди, — звернувся до нас Лорд. — Ось, присутній тут товариш Кікнадзе вважає, що ми можемо йому допомогти.

— Не мені, — поправив його товариш Кікнадзе. — Тим, хто чекає допомоги.

Лорд фиркнув. Лорд не терпить, коли його поправляють.

— Ми повинні дізнатися, — продовжував Лорд після деякої паузи, — як знайти спелеологів. І очевидно, ніхто, окрім нас, цього зробити не зможе.

— Ніхто, професоре, — погодився товариш Кікнадзе, що усвідомив свій промах.

Давид запитав Лорда:

— Готуватимемо установку?

— Я вже розпорядився, — сказав Лорд. — Мене цікавить інше — хто прийматиме?

— Я, — сказав Давид.

Лорд поглянув на нього з глибоким сумнівом. Я розумів Лорда. Давид — хлопчик з хорошої сім'ї, якого багато і смачно годували в дитинстві і не примушували займатися спортом. Давид вийшов м'який, теплий, округлий, але, на подив родичів, працьовитий. Він короткозорий, через що його возили до всіх окулістів Москви, Ленінграда і мало не Владивостока. Будь-який інший на місці Давида зненавидів би медицину, а він, навпаки, полюбив її. За муки, чи що?

— Якщо вийде, — сказав Лорд, — то доведеться ж туди йти...

І він звернув свій погляд до мене, від чого я мимоволі розправив плечі. Теоретично у мене в роду всі мали б бути довгожителями, але мої дядьки і тітоньки умудрялися гинути в молодості або максимум в допенсійному віці. Вони йшли на війну, падали зі скель, а один дядько потонув у Атлантичному океані. Мені теж було призначено загинути в молодому віці, і ніхто, окрім мене, в цьому не сумнівався.

— А ти як, Гіві, про це думаєш? — запитав мене Лорд.

— Я думаю, що можна приступати, — сказав я.

Давид замуркотів щось про свій досвід і готовність... Лорд уже йшов до лабораторії.

— Давиде, — спробував я його втішити. — Кожному своє, як казали греки.

— Римляни, — поправив мене освічений Давид.

— Кожному своє, — повторив я. — Хтось повинен працювати головою, а хтось бігати ніжками.

Я люблю нашу установку, напевно, тому, що за цю любов мені платять зарплату і іноді дають премії. І ще тому, що тямлю в ній значно менше Лорда і навіть менше Давида. Хоча ніхто не розуміє її цілком. Вона справжня жінка: непередбачувана і вередлива. Вона може обдарувати тебе приголомшливими даними, а потім образитися на щось і відмовитися з тобою співробітничати. Вона займає половину другого поверху і підвал, куди йдуть інженери, що ставляться до нас, медиків, як до людей другого гатунку, придатних лише на те, щоб губити їх винаходи. Інженери зробили установку, ми розробили методику її застосування, і всі одні одними взаємно незадоволені. Хоча в цьому є певна частка кокетства.

Операційну лабораторії нещодавно відремонтували і облицювали блакитною плиткою. Відтоді операційна здавалася мені схожою на ванну кімнату в готелі, особливо коли ламався кондиціонер. А кондиціонери, як відомо, ламаються лише в саму спеку. Не покрита плиткою була лише права від дверей стіна, яку займала контрольна панель і пульт управління.

Я зазирнув до операційної крізь скляні двері. Русико готувала інструменти. У жовтому халаті вона виглядає ефектно. Коли Русико

підвела голову і посміхнулася мені, я зобразив на обличчі захоплення її чарівною красою, але боюся, що вона знову мене не зрозуміла...

Я пішов голитися. Я вже змирився з тим, що раз на тиждень мені доводиться голити голову, і втішаю себе тим, що після цього схожий на Маяковського. Мої знайомі вважають, що гоління — моє дивацтво, спосіб подолати інтелектуальну неповноцінність. Більшість моїх знайомих інтелігенти, і тому вони нічого не тямлять у житті.

Я голився і згадував, як ми вперше два з гаком роки тому ввімкнули установку. Руслан і руда собачка з цирку, не пам'ятаю, як її звали, лежали прив'язані до столів у цій самій операційній. Тільки операційна тоді була біла, фарбована масляною фарбою, стеля протікала, і на ній були красиві розводи. Про розводи я дізнався пізніше, коли сам потрапив на один із столів. Я ввів голку в мозок Руслана, Нателла фіксувала датчики. Лорд хвилювався і тому був з нами різкий і гарчав на Русико. Давид і інженери метушилися біля пульта, і, хоча через десять хвилин головний інженер сказав: "Пішов запис", ми ні в чому не були впевнені.

Коли собаки прокинулися, ми стежили за ними, мов ревнивці за дружинами, а собаки хлебтали молоко, жерли м'ясо, і Руслан дивився на дресирувальника порожніми очима. А ми ж спеціально вибрали циркового песика, тому що він багато що в житті випробував і вмів значно більше, ніж ординарний пес Руслан. Дресирувальник бурчав. Він не вірив, що можна закривати пам'ять, записати і передати Русланові все те, що знає його руде собача. Ми й самі сумнівалися, і це було найпаршивіше, тому що на цю справу було розтринькано декілька років і масу грошей, і всі ці роки багато серйозних людей вважали Лорда за шарлатана, його друзів-інженерів за шарлатанів, а нас з Давидом і іншу дрібноту навіть не за шарлатанів, а просто за ідіотів.

До вечора того-таки дня, коли скептично налаштований дресирувальник знов приступив до Руслана зі своїми докучаннями, наш дорогоцінний пес зобразив на морді професійну огиду, пройшовся на

задніх лапах, зробив сальто і незграбно стрибнув крізь затягнуте цигарковим папером кільце. Рудий ресик вражено дивився на нього і підказував на собачій мові, що робити далі. Руслану гидко було займатися справами, негідними чесного великогабаритного пса, але він займався, тому що в його пам'яті вже лежали знання, отримані ним від рудого песика. Через два дні він про все забув і повернувся до звичайного невибагливого життя.

Дресирувальник, не повіривши, що собаку можна за п'ять хвилин навчити всьому, що його підопічні вбирали в себе місяцями виснажливої праці, забравши свого голеного песика, розрахувався в бухгалтерії і залишився нами незадоволений. А ми влаштували великий бенкет на дачі Лорда і нескромно прославляли один одного в тостах і промовах. А ще через три місяці я вперше потрапив на операційний стіл як піддослідний кролик і відтоді ходжу поголений наголо і намагаюся нікому не показувати шрамів над правим вухом.

Все це не означає, що ми відтоді котилися до слави по рейках. Ми пленталися до неї, провалюючись у вовчі ями, блукаючи гірськими стежинами, і регулярно поверталися до початку шляху, охоплені гнітючою думкою про те, що ніколи з цього лабіринту не виберемося. Ми працювали з найрозумнішими собаками в Грузії, а вони чомусь передавали своїм наступникам лише уривки дурних спогадів або манеру кусатися нишком. Ми плекали макак і мавпочок, які ніяк не могли отримати від інформантів елементарні навики кидати шкіркою банана в нелюбимого доглядача. Ми, нарешті, жертвували собою, і я два дні підряд мучився застарілим розкаянням Давида, який, виявляється, в семирічному віці вкрав запонку в дідуся Іраклія і з жаху від скоєного запустив її в Куру. Цей злочин не був розкритий, але Давид все одно карався.

У мене голова розламувалася від його розкаяння. Його найбільше турбувало, щоб я не вводив до щоденника експерименту імені дорогого дідуся.

Цілісної картини у нас не вийшло, передача була ненадійною, і хоча прийнято говорити, що негативний результат — той-таки результат, у нас їх накопичилося стільки, що вистачило б на повне заперечення всіх досягнень Ньютона, Ейнштейна і Нільса Бора, разом узятих.

— Гіві, ти готовий? — запитала Нателла. — Хворого вже привезли.

— Я як піонер, — відповів я, — завжди готовий. Ти була коли-небудь піонеркою?

— Гіві, — Нателла подивилася на мене з докором.

Їй хотілося, щоб я був такий же серйозний і талановитий, як Лорд, щоб я був альтруїстом. Вона з жіночою недалекоглядністю не розуміла, що, виконавши всі її умови, я втратив би для неї усіляку привабливість. Щоб відволікти Нателлу, я повідомив їй:

— Лорд розмовляв з директором, а знаєш, що сказав директор? Він умив руки. Він чудово розуміє, що слід кріпити зв'язки науки з виробництвом, а якщо у нас нічого не вийде, завжди можна розкритикувати Лорда за те, що той намагається нав'язати виробництву недобудовану снопов'язалку.

Я пішов за Нателлой в операційну. У коридорі нам зустрівся товариш Кікнадзе, який вже обжився тут і виглядав орлом.

— Бажаю успіху, — сказав він мені. — Вам ще ніколи не доводилося проводити відповідальнішої операції.

— Велике спасибі, — подякував я ввічливо. — Як добре, що ви мені про це сказали.

Кікнадзе стояв і думав, образитися йому на мене чи ні.

— Навіщо ти так розмовляєш з людьми, Гіві? — поклала мені Нателла чергове риторичне питання. Вона великий майстер риторичних запитань. — Ти не уявляєш, як він переживає. А там ще родичі спелеологів, і всі від нього чогось вимагають.

— Але я нічого від нього не вимагав. Мені можна було дати спокій. Ти ж знаєш, що перед прийомом слід розслабитися і перебувати в спокійному стані духу.

— Я тебе підготую, — сказала Нателла.

— Не треба. Мене готуватиме Давид. Не позбавляй його цього задоволення. Якщо ж ти цим займешся, то я не зможу настроїтися на прийом. Я думатиму тільки про тебе. До речі, ти не хотіла б стати моїм інформантом? Я потім тобі дістану парик.

— У жодному випадку, — сказала Нателла. — І не через волосся.

— Ти боїшся, що я дізнаюся про твоє справжнє ставлення до мене?

— Так, боюся.

— Ти мені лестиш.

— Навпаки.

Коли я, пахтячи йодом, з'явився в операційній, там уже все було готово. Я підійшов до столу, на якому лежав Бесо Гурамішвілі. Наш анестезіолог проводив військову раду з сивоволосим і заслуженим колегою з Інституту хірургії. Я їм не заздрив. Навіть мені було ясно, що вони підтримують в Бесо життя з останніх сил. Бесо мені сподобався. Його поголили, і він став схожий на мене. Або на Маяковського. Тільки молодого.

Я кивнув Пачулія, який привіз Бесо до нас. Пачулія був хорошим хірургом. Я був з ним знайомий, хоча і не признався Давиду. Ми вчилися з Пачулія на одному курсі, але він був відмінником, а я ні. І цей Пачулія проводив зі мною виховні бесіди.

— Ти готовий, Гіві? — запитав Лорд батьківським голосом, неначе збирався запросити мене до парку або в кафе-морозиво.

Я постарався розслабитися і зайнявся самонавіюванням. Спочатку розслабив м'язи чола, потім уявив, що розслаблюю м'язи очей.

Я лежав на столі і, якщо повернути голову, міг побачити гострий темний профіль Бесо. Анестезіологи прийшли до якогось рішення, і молоденька кардіологічка з нашого інституту була допущена до їх високої наради. Я спробував уявити собі, як там, в печері, напевно, дуже темно і страшно.

— Сподіваюся, Бесо ніколи не крав запонок у дідуся Іраклія, — сказав я Давиду, і це були мої останні слова, тому що вони дали мені наркоз, чого я також не терплю.

Напевно, моєю останньою думкою було міркування про те, що анестезіологи мене надовго відключати не будуть, тому що я опам'ятався саме з цією думкою в голові. Проте, хто я такий і чому мене не треба надовго відключати, я здогадався не відразу. А здогадавшись, заснув, тому що злякався, що вони ставитимуть мені питання, а відповісти мені нічого. Погано, коли від тебе чогось чекають, а ти допомогти не можеш. Це чудово знають усі, кому доводилося провалюватися на іспитах. Мені доводилося.

Крізь сон мені було чути їх голоси, і мені здавалося, що я все розумію і навіть будь-якої миті можу невимушено включитися в розмову. І не включаюся за власним бажанням.

Знову прокинувся я в палаті. Було темно. За скляними матовими дверима горіло світло, і по склу, як у театрі тіней, пропливали людські силуети.

Як завжди, боліла голова, і мене мучило почуття розчарування в собі і ще більше вина перед Лордом, який на мене так розраховував, а я його підвів.

Я підняв руку, щоб подивитися на годинник, але, звичайно, ніякого годинника на мені не було. За дверима зашелестіли голоси. Слух у мене був загострений, і я розрізнив чийсь низький голос, напевно Лорда:

— За нашими даними, зазвичай минає дві-три години, перш ніж починається приживання інформації.

Двері відчинилися, і навшпиньки увійшла Нателла. Я заплющив очі, мені не хотілося з ними розмовляти. Нателла щось робила на столику біля ліжка, брязнув стакан. Вона вийшла. Сказала там, у коридорі:

— Спить ще.

— Кава готова, — почувся голос Русико.

Я відчув удячність до Русико, яка здогадалася, чим можна їх усіх відволікти від дверей. Вони, певно, теж зраділи, і мигтіння тіней на склі припинилося.

Мені треба було щось пригадати. Я щось забув. Щось важливе. Я уявив собі Бесо, який лежав на сусідньому столі, і подумав, що ніколи ще не бачив себе збоку. Тобто не себе, а його. Я чогось не зробив, що обов'язково повинен був зробити, хоча ця обов'язковість відносилася не до мене, а до Бесо, і мене турбувало, чи не загубив я ЦЕ. Десь у глибині свідомості я залишався самим собою і розумів, що в мені прокидаються думки Бесо, і радий був тому, що вони існують, та водночас не лише для

Бесо, але й для мене важливіше було пригадати про ЦЕ. "Про печеру?" — вдалося мені запитати самого себе. Ні, не про печеру. Я розумів, що ЦЕ важливіше зараз, аніж печера, і я нічого не знаю про печеру. Я не можу пригадати про неї, тому що ніколи в ній не був, близько не підходив. А ЦЕ повинно було лежати в кишені джинсів.

Тут уже довелося думати мені самому, без допомоги Бесо, думки якого мені тільки заважали, тривожили і підганяли. Бесо не знав, де можуть бути джинси. Він нічого не знав про інститут. Це знав лише я.

За дверима тихо. Минуло лише декілька хвилин, і вони зараз п'ють каву і міркують, вийшла передача пам'яті чи ні. Але їх цікавить шлях до печери, про який я нічого не знаю. Їх ЦЕ не цікавить, ЦЕ важливо лише мені. Мені і кому ще? ЦЕ важливо Резо, тому що я дав слово...

Коли Бесо привезли в інститут, його роздягнули, а одяг відправили на перший поверх, в кладовку. Отже, мені потрібно піти в кладовку і узяти там джинси.

Ось тепер Гіві повинен узяти верх над Бесо і натиснути на кнопку дзвінка. Прибіжить Нателла, прийде Лорд, і я їм розповім про джинси і про те, що треба узяти звідти. Але чомусь я цього зробити не міг. Чомусь я повинен був цим зайнятися сам. Так думав Бесо, який зараз, в кращому разі, лежить без свідомості за стіною.

Я повинен сам піти в кладовку, але виходити через двері небезпечно, тому що в будь-яку мить може повернутися Нателла. Доведеться спускатися з другого поверху, це нерозумно, і навіть при моїй схильності до необдуманих вчинків я повинен був узяти себе в руки і пригадати про те, що я насамперед учений і лише в потім — запасний склад для спогадів Бесо.

Я сів на ліжку і з хвилину намагався угамувати нудоту і запаморочення. Ах, як зворушливо! Родовий привид вабить спадкоємця

шотландського замку в загадкові болота. Треба, Гіві, треба. Я виявив, що моя одежина обмежується трусами. Друзі забули мене одягнутися хоча б у лікарняну піжаму.

Я підійшов до вікна і розчинив його. Як і належить у авантюрному романі, вікно розкрилося зі скрипом, здатним розбудити тіні предків у родовому склепі. Чорна клумба знаходилася далеко внизу. Може, вони помилилися і поклали мене не на другому поверсі, а на десятому? Я стояв у нерішучості. Крізь вікно проникав пекучий холод. Напевно, з місяця, який освітлював вершини дерев.

І раптом я зник. Зникли мої слова, мої настрої і навіть моє почуття гумору. Мені слід було якнайшвидше узяти ЦЕ і зробити те, що мені належало зробити. У коридорі почулися кроки. Мені здалося, що Нателла, відчувши лихе, поспішає до палати. Я перекинув ноги через підвіконня і встав на карниз. Потім відштовхнувся від стіни і стрибнув. Земля ударила мене по ногах, я не втримав рівноваги, впав на бік, забився, забруднився в землі, але не відчув болю — лише роздратування від того, що так невдало стрибнув. Бесо стрибнув би краще.

Я сидів на клумбі і прислухався, чи не до моєї палати увійшли. Якщо це Нателла, то зараз почнеться паніка, і до кладовки мені не добратися. Але все було тихо. Я піднявся, струсив з колін землю і пішов уздовж стіни до службових дверей.

Місяць світив мені в спину, і на тлі білої стіни я виділявся, мов жук на аркуші паперу. Ось і вікно кладовки. Воно забране ґратами і для необізнаного недоступне. Але я ще вчора чув нарікання кладівщиці на ненадійність замка і знав, що інститутський слюсар мав намір зняти замок і поставити новий. Знаючи нашого слюсаря, я міг сподіватися, що він, як людина обов'язкова, замок зняв, а ось новий поставив навряд чи.

Я увійшов до службових дверей і тут виявив, що змерз до кісток. З півхвилини стояв, вдихаючи тепле повітря неосвітленого коридору,

потім намацав двері в кладовку і штовхнув їх. Двері слухняно відчинилися. Мій психологічний етюд про інститутського слюсаря виправдався. Я засвітив світло, вважаючи, що сьогодні вночі в інституті не до грабіжників. Одяг Бесо лежав на столі. Коли його привезли, кладівщиці не було, одяг просто склали тут. Я не здивувався тому, що з першого погляду впізнав речі Бесо, дивовижніше було б, якби я їх не пам'ятав.

Я змерз і не хотів, щоб мене тут застали в голому вигляді. Я натягнув вологі джинси, які виявилися майже якраз, вдягнув майку і бувалий в бувальцях светр. Все це було брудним, на рукаві светра запеклася кров. Я відшукав під столом черевики Бесо, але вони виявилися на мене замалі. Це стало несподіваним ускладненням, якого ми з Бесо ніяк не чекали. Я відкрив шафу. Там були речі хворих з лікувального відділення. Я вибрав пару черевиків. Черевики були блискучі, лакові, вони ніяк не в'язалися з усіма моїми шатами, але не тиснули, а це було головним. З кишені джинсів я витягував пластиковий пакет з газетним кульком усередині.

"Резо простягнув мені пакет. Обличчя його в світлі останнього нашого ліхтаря здавалося ще виснаженішим, ніж зазвичай. Ліхтар світив зверху, і очі здавалися чорними ямами. "Ти мені обіцяєш?" — запитав Резо. "Обіцяю", — сказав я".

Ця картинка промайнула у мене в свідомості чітко, немов я сам бачив цього невідомого мені Резо. Я стояв у нерішучості.

"Далі що? — подумки запитав я Бесо. — Може, повернемося? Вони ось-ось похопляться".

І тут-таки я зрозумів, куди мені треба їхати. Саме треба їхати, і негайно. У село Мокві. Туди йде автобус. Від автобусної станції. Я узяв зі столу свій годинник. Годинник Бесо. Годинник ще йшов. Було двадцять хвилин на п'яту. Після операції не минуло й трьох годин.

Більше затримуватися було годі. Я загасив світло і вийшов з кладовки. Міський транспорт ще спить і бачить сни. Але до автобусної станції порівняно недалеко. І можливо, вдасться спіймати таксі. Це було б ідеально. Я по можливості швидко перетнув газон, що відокремлював інститут від воріт. Що далі я буду від нього в найближчі хвилини, то краще для мене, для Бесо і для кого ще?

"Ти упізнаєш його будинок. Він останній на вулиці. Весь в дикому винограді. А перед ним троянди. Ні в кого у селі більше немає троянд".

Це говорив Резо. Його голос.

Я перебіг газон і увійшов у напіввічинені ворота. У інституті була божевільна ніч, і тому всі правила були забуті. Де зараз нічний сторож?

Близько шурхотіла Кура. Загавкав собака. Їй відгукнулися собаки, ув'язнені в підвалі інституту. Мені здалося, що з боку інституту пролунав крик. Мене кличуть? Я пішов по шосе до міста. Я б біг, але знову підступила нудота і в голові шуміло. Я озирнувся. Зелений вогник таксі вискочив з-за повороту. Вийшовши на середину дороги, я підняв руку. Машина загальмувала.

— Хіба не бачиш, що в парк їду? — запитав таксист, висовуючись з вікна. — Нікуди я тебе не повезу.

— Мені тільки до автобусної станції.

— Не по дорозі, — сказав таксист.

— Скільки? — запитав я, норовлячи потрапити в тон таксистові.

— У тебе таких грошей немає, щоб я до автобусної станції поїхав.

— У мене термінова справа. Будь ласка, підвези.

Сторгувалися на трьох карбованцях. Шофер був вимушений підкоритися силі грошей, але це не зняло його роздратування. Він дивився прямо перед собою, але до мене не обертався і сердився на мене, тому що був незадоволений власною поступливістю.

"Камінь рвонувся з-під ніг, і повітря ударило в обличчя. Повітря було щільним, і в ньому потонув звук обвалу. Хтось скрикнув. Я впав на підлогу печери і боляче вдарився об чиюсь каску. Я не думав, що міг померти. Мені тільки хотілося, щоб все це швидше закінчилося. Тоді я вийду назовні. Але гарчання гори не припинялося, немов порода намагалася заповнити всі порожнини в горі..."

— Приїхали, — сказав таксист. — Тепер мені до парку зайвих десять кілометрів їхати. Розплачуйся.

Я завмер. Мої руки не знали, в якій кишені лежать гроші. Гроші лежали в піджаку Гіві, а на мені були джинси і светр Бесо. І в них не було грошей.

— Я гроші забув, — відповів я спокійно, тому що вже був на автобусній станції і до Мокві їхати не більше години.

— Жартуєш, — переконано сказав шофер. — Жартуєш.

Така підступність не вкладалася в його свідомості.

— Завтра прийдете до мене в інститут. Десять карбованців заплачу.

— Жартуєш, — говорив шофер вже більш переконано. — Дорого тобі обійдуться ці жарти. У парк поїхали. Там поговоримо.

Шофер перегнувся через мене, притягаючи двері до себе.

— Візьміть що-небудь під заставу, — попросив я.

— Що з тебе візьмеш? — сказав шофер, оглядаючи мене. — Що з такого візьмеш?

Він був розчарований у людстві.

— Годинник, — пригадав я. — Візьміть годинник.

Я не став чекати його відповіді. Потягнув браслет. Передав йому годинник.

— Не потрібен мені твій годинник, — розсердився таксист.

Я так і не розгледів його обличчя.

— Хороший годинник, "сейко", — сказав я.

Годинник належав Бесо, тому я знав, що він "сейко".

Це переконало шофера.

— Гаразд, — сказав він. — Всяке буває. Ти тільки мій номер запам'ятай.

Він сказав номер, але мені було ніколи. Якийсь ранній автобус під'їхав до будівлі вокзалу. Я побіг до нього. Над вітровим склом автобуса був написаний маршрут. Автобус йшов у інший бік. Таксист наздогнав мене.

— Номер не забудь! — крикнув він.

— Гаразд, — сказав я і поспішив до будівлі вокзалу.

На вокзалі ще панувала ніч. Декілька випадкових пасажирів, збуваючи час, дрімали на лавках. Лисий чоловік у брудному светрі і рваних джинсах (це я) увірвався до залу і почав дико озиратися в пошуках розкладу. Нарешті я угледів дошку і кинувся до неї. Я сам ніколи не їздив в Мокві, але Бесо бував там, давно, але бував. Найближчий автобус у тому напрямку йшов через півтори години.

Я стояв перед дошкою. Остання моя цінність — годинник Бесо вже зник. Доведеться йти на шосе, ловити попутні вантажівки, тому що шофери вантажівок чуйніші люди, ніж таксисти. Але до шосе ще потрібно добратися.

Знайома дівчина спала, поклавши голову на спинку лавки. Це була та дівчина, яка шукала Бесо і хвилювалася за нього в інституті. Ні, що я кажу! Це була моя сестра Нана. Її, напевно, вигнали до ранку з інституту, веліли раніше восьмої там не з'являтися. А може, вона хоче з'їздити до мами. Мама нічого не знає, від неї, звичайно, все приховали...

Я зробив крок до Нани, щоб заспокоїти її, сказати, що зі мною все гаразд, і завмер, злякавшись свого руху.

Нана підвела голову, немов я її покликав. Вона дивилася на мене пильно, і я злякався, що вона увізнає светр і джинси Бесо. Я зробив крок назад, а вона намагалася зрозуміти, звідки їй знайоме моє обличчя. Адже вона бачила мене так недавно, але в інституті я був респектабельний, в костюмі, при краватці. Вона ще дивилася на мене, а позаду почулися важкі кроки, і я знав, що це до мене.

Я швидко обернувся, готовий тікати. По залу йшов шофер таксі. На його товстому вказівному пальці теліпався годинник "сейко".

— Ти куди втік? — запитав він строго. — Я вже година як роботу закінчив, а повинен за тобою по всьому Тбілісі бігати.

Я зрозумів, що Нана зараз упізнає годинник, і пішов назустріч таксистові, щоб загородити його плечима.

— Ти номер не записав, — продовжував таксист.

Він був немолодий, схожий на Лорда, немов був його старшим братом. У таксиста був крупний пористий ніс, ретельно доглянуті вуса.

— Ходімо, — сказав я, намагаючись відтіснити його від Нани. — На вулиці поговоримо.

Таксист підкорився. Моя метушня по залу розбудила почекальників, вони дивилися на мене з підозрою, немов я заразом збирався потягнути їх валізи.

На вулиці було зимно. Згори дув крижаний вітер. Светр Бесо майже не грів. Я щулився.

— Тобі куди треба? — запитав таксист.

— У Мокві.

— Знаю, — сказав таксист. — У мене там брат жив. До війни ще. Одружився і жив. Потім виїхав до Телаві. А у тебе там кохана дівчина?

— Чому?

— Дуже переживаєш, — сказав таксист.

Він дістав пачку сигарет, простягнув мені.

— Спасибі, не палю, — сказав я.

— Ти не думай, що я через три карбованці на тебе накинувся, — сказав таксист. — Я вже година як відпрацював. Я брехунів не люблю. А то, буває, сяде: грошей немає, а сам легенди придумує.

— У мене гроші в інших штанах, — сказав я щиру правду.

Я огледів майдан, сподіваючись, що трапиться диво — з'явиться автобус з написом "Мокві" над вітровим склом.

— Важлива справа у тебе в Мокві? — запитав таксист.

— Ви вже відпрацювали, і грошей у мене немає.

— А ти в мої справи не втручайся, — сказав таксист. — Я ліпше від тебе знаю, що мені робити. Сідай в машину.

— Що?

— Сідай в машину, кажу. Скільки я тебе посеред майдану чекати зобов'язаний?

Ми виїхали з міста. Вже світало. У кабіні було тепло, затишно, і тягнуло в сон. Поливна машина обдала нас струменем води, і краплі скочувалися по склу.

— Я божевільний, так? — запитав шофер.

— Ні. Добра людина.

— Я не добрий. Я твій годинник все одно під заставу залишу.

Засвітилося червоне світло. Ми стояли на пустельному перехресті, і світло ніяк не перемикалося.

— Котра година? — запитав я.

— Все одно годинник не віддам, — сказав шофер. — Пів на шосту. Спізнюєшся?

— Спізнююся.

— А тобі в який будинок у Мокві треба? Я там всіх знаю.

Я не відповів. Я забув, у який будинок мені треба. Я довірився Бесо. А він не хотів підказати.

Очей Резо мені не було видно. Світло падало зверху. Поряд стогнав доктор. Треба ж було, щоб саме доктор зламав ногу. Доктор повинен лікувати інших, а не стогнати. "Ти відразу впізнаєш його будинок..."

— Останній будинок на вулиці, — сказав я. — Весь у винограді. І троянди. Ні в кого у Мокві більше немає троянд.

— Так би й казав. Там кульгавий Баграт живе. Ти до нього?

— До нього. Він сам живе?

— Не знаю. Я там давно не був. Раніше сам жив. Син у нього в Тбілісі працює.

"Я обіцяв батькові, — сказав Резо. — Постараюся знайти. Я сам не вірю в це, а він дуже вірить. Я до нього професора возив, але професор сказав, що навряд чи можна допомогти. Старий батько в мене. Але він вірить, каже, що люди похилого віку вірили. Знали хід до печери. До

революції один князь приїжджав, тисячу карбованців золотом обіцяв тому, хто принесе, величезні тоді гроші".

Я дістав з кишені джинсів пластиковий пакет, витягнув з нього газетний згорток. У газеті лежали шматочки жовтої смоли, схожої на бурштин. На дотик вони були мильними, легкими і мали восковий солодкуватий запах.

— Що це у тебе? — запитав шофер. — Бджіл розводиш?

— Ні. Ліки, — сказав я.

Шофер натиснув на гальма. Я ледве встиг підхопити шматочки смоли. Машина з'їхала на узбіччя.

— Слухай, — запитав шофер. — Ти це де знайшов?

— У печері.

— Правильно! — зрадів шофер. — Чого ж мовчиш? Гірський бальзам знайшов. Від усіх хвороб лікує?

— Люди похилого віку вірять, — сказав я.

— Ти старому Багратові син? Чому ж раніше мовчав?

— Не син я йому. Син доручив передати.

— У мене мати вмирала, просила мене дістати. А де дістанеш? Тепер усі гори вже відомі, а місця справжні забули. І медицина не вірить. Не перевірено, кажуть.

— Вам потрібно? — запитав я.

— Навіщо? Я здоровий. А думаєш, допоможе? Мені дільничний лікар тоді сказав, що в старовинній медицині був сенс. Ти теж так гадаєш?

— Не знаю, — сказав я. — Дуже важливо, коли хворий вірить у ліки.

— Правильно. Мені від усіх хвороб аспірин допомагає.

Ми знову вибралися на дорогу і кілометри через два з'їхали з неї на путівець. Синя стрілка указувала на вивісці: "Мокві — 4 км.".

Старий будинок був обвитий диким виноградом. За огорожею голубилися в світанковому холодку трояндові кущі. Троянд іще не було. Рано бути трояндам. Цуценя, піднявши рване вухо, підбігло до хвіртки і, виляючи хвостом, старцювало.

— Спасибі, — сказав я шоферові. — Я запам'ятав ваш номер, не турбуйтеся. Я завтра вас знайду.

— Завтра я не працюю, — сказав шофер, виймаючи з кишені годинник. — Візьми. Із самого початку сказав би, в чому справа...

— Нехай годинник у вас залишиться.

— Ти що, думаєш, я тебе за паршиві гроші возив?

Я узяв годинник.

— Хочете, поділюся з вами бальзамом?

— Навіщо мені. Моя мати вже померла, а я здоровий.

— Може, стане в нагоді.

— Мені від усіх хвороб аспірин допомагає. Ти поспішай, синку, може, старий Баграт тебе чекає.

Я штовхнув хвіртку. Цуценя ввічливо відступило убік і побігло переді мною до веранди. Виноградні лози тунелем перекривали доріжку, і доводилося нагинатися.

"У повній пітьмі я почув голос Теймура: "У кого аварійний ліхтар?" В ту мить, коли почався обвал, ми сиділи за нашим довгим кам'яним столом і чекали, коли доктор, була його черга чергувати, принесе суп. Ми щойно вмилися в підземному струмку, склали в кутку, біля рації, каски і гумові костюми. Ми вимоталися, тому що пройшли за той день півкілометра і один підступний і важкий сифон. Ми сиділи за довгим столом, і нам було весело, тому що все виходило добре і далі мав бути ще один зал, і, певно, немаленький. Завтра ми шукатимемо до нього підходи. І ось тоді почався обвал. У обличчя вдарило туге й холодне повітря..."

Я зупинився на веранді. У будинку було тихо. Звідси було видно село, що збігало вниз, до річки, стадо, розсипане по надто зеленій, молодій траві узгір'я. Пахло димом. Річка була закрита туманом. По вулиці скрипіла гарба. Було вже зовсім світло.

Маленька старенька в довгій, до землі, чорній спідниці і в хустці, що закривала чоло, виглянула з дверей. У руці у неї було відро.

Я привітався.

— Ти до Баграта, синку? — запитала старенька, нітрохи не здивувавшись ранньому гостеві. — Він уже прокинувся.

Баграт виявився могутнім дідом. Широке, старе, з блискучими кулями на спинці ліжко було йому тісним. Старий, певно, давно хворів. Він висох, і шкіра щік і чола здавалася дуже темною, особливо за

контрастом із білою, жовтуватою бородою і довгими пасмами білого волосся. Блакитні очі старого зберегли чистоту барви і зіркість. Старий підняв широку, кістляву долоню, ніби вирізьблену із старого дерева.

— Що з Резо? — запитав він.

Він дивився на мене так, наче я стояв далеко-далеко, на схилі гори, наче я був гінцем, від якого не можна чекати добрих звісток, як їх не чекають від посланців долі. І старий заздалегідь був готовий витерпіти ще один удар, на які таке щедре довге життя, але й здаватися перед долею він не мав наміру.

— Сідай, — сказав він мені раніше, ніж я міг відповісти.

— Резо живий і здоровий, — сказав я.

— Сідай, — повторив старий.

Здається, він мені не повірив.

— Резо живий. Передає вам привіт і турбується про ваше здоров'я.

— Коли ти його бачив?

— Вчора.

— Вранці?

— Вдень.

— У мене було погане передчуття вчора вранці, — сказав старий. — Ти де його бачив?

— У печері. Ми там працюємо. У експедиції.

— Правильно. У печері. І ти кажеш, що нічого не було?

Брехати йому було годі.

— Був обвал, — сказав я. — Але ми встигли відійти. Всі живі.

— А чому сам Резо не прийшов?

— Він залишився там працювати.

— А чому ти такий брудний? Що з твоєю головою? Ти втомився?

Старенька принесла тацю з нарізаним сиром, коржиками і гранчастою карафою, наповненою жовтим вином.

— Посунь сюди стіл, — наказав мені старий. — снідатимемо.

Я зробив, як велів старий.

— Як тебе звуть? — запитав старий, наливаючи вино в стакани.

— Гіві, — відповів я.

— Я не знаю Гіві серед друзів мого Резо.

— Я нещодавно в експедиції.

— Ти брешеш мені, — сказав старий, не засуджуючи мене. Просто констатував сумний факт. Потім додав: — Лікар заборонив мені пити вино. Особливо вранці. Я не слухаюся лікаря.

— Резо просив мене привезти вам гірський бальзам. Він не міг приїхати сьогодні, а мені було по дорозі.

Я розгорнув газету і простягнув шматочки смоли старому. Якби на моєму місці був Гіві, він оцінив би патетичність моменту. Але ж я і є Гіві. Чи я Бесо?

— Спасибі, синку, — сказав старий. Він понюхав грудку смоли. — Це справжній гірський бальзам. Резо вже другий рік шукає його для мене. Спасибі, що не пошкодував часу і привіз старому ліки. Коли тобі багато років і ти знаєш про безсилля лікарів, доводиться вірити в засоби, якими користувалися твої предки. Коли побачиш Резо, передай йому, що батько дякує йому і я постараюся встати на ноги до його повернення. А скоро Резо повернеться?

Старий мені вірив. Але старий був гордий.

— Я гадаю, що він повернеться навіть раніше терміну. Можливо, через день або два він уже буде тут.

І тут-таки я зрозумів, що попався. Не можна було цього говорити. Старий краще за мене знав, що Резо повинен був працювати під землею, принаймні, ще два тижні. Мені слід було раніше звернути увагу на настінний календар, який висів над головою старого. Місяць квітень був обведений червоним олівцем, і дні з другого числа до сьогоднішнього дня були перекреслені хрестиками. Старий рахував дні.

І я йому майже все розповів. Я розповів, що експедицію завалило під землею. Що всі живі, ми знаємо це напевно, але той, одна людина, яка вибралася нагору, хворий і не може показати шлях до решти. Він у лікарні. Я працюю в тій лікарні, і він просив відвезти бальзам.

Старий слухав мовчки, не перебиваючи. Він заплющив очі і був нерухомий, навіть, здавалося, не дихав.

— Я знаю вхід, через який вони пішли вниз, — сказав він, коли я кінчив розповідь. — Багато років тому люди шукали гірський бальзам, але потім вони загубили дорогу, забули. А як далеко вони пройшли цього року? У якому місці їх покинув Бесо?

І я уявив собі печеру так, як вона була нанесена на плані у Теймура. Я добре пам'ятав план, обведені тушшю ділянки, обстежені торік, олівцеві звивини ходів цього року і пунктирні лінії майбутніх розвідок.

Обвал застав їх на базі, в залі, де стояла рація. Це в чотирьох кілометрах від головного входу. Він зачепив частину залу, там було устаткування. І коли вони знайшли ліхтар і оглянули завал, то виявилось, що пробитися до виходу не вдасться.

— Ти кажеш, що люди не постраждали?

— Доктор зламав руку, і ще одна жінка сильно забилася.

— Я завжди казав Резо, що не можна брати жінок під землю.

— А решта відбулися легко. І тоді всі перебралися в сусідній зал, а Теймур послав Бесо і ще одного чоловіка шукати шлях нагору. Їм дали ліхтар, і вони пішли.

— У якому напрямі?

Я спробував пригадати. Я уявив собі цей хід, що звужується до розмірів кролячої нори, коли доводиться утискувати в породу і не знаєш, чи розшириться він коли-небудь або ж доведеться повзти назад.

— Він йшов на схід.

— І далеко вони пройшли?

— Ні. Вони повернулися за аквалангом. Це...

— Я знаю, що таке акваланг.

— Хід розширився. Там був ще один зал, але вихід з нього був під водою.

— І далі Бесо пішов сам?

— Так. У них залишався один акваланг, притому вони все одно не могли протягнути доктора і ту жінку. А Бесо скелелаз. І він худий. І всі сподівалися на нього.

— А що сказав Резо, коли вони прощалися?

— Резо сказав, щоб він обов'язково знайшов вас і віддав пакет з бальзамом, коли вийде. Він пояснив, як знайти ваш будинок.

— Чому ти сказав мені, що тебе звуть Гіві і ти працюєш в лікарні? Адже ти там був? І ти вийшов нагору?

— Я присягаюся вам, що сказав правду. Бесо лежить у лікарні.

— Ти здаєшся мені хорошою людиною, але ти весь час чомусь звертаєшся до брехні. Якщо ти Бесо, то чому ти поїхав сюди, а не привів людей до того місця і не показав їм шлях? Якщо ти Гіві, то як же Бесо пригадав, що було під землею, і не сказав, де він вийшов нагору?

— Він погано почуває себе. Він забув.

Старий зітхнув. Він втомився зі мною боротися.

— Якщо пройти від села вгору по ущелині три кілометри, — сказав він, — там є шпара в землі. Я сам туди не спускався. Але я гадаю, що, якщо йти, як ти сказав, можна наблизитися до людей. Скажи, скільки Бесо йшов?

— Його знайшли на дорозі пізно увечері. Години о десятій.

— Де?

Я сказав де.

— Ні, це далеко від того місця, але все-таки можна спробувати. Я пошлю з тобою Георгія. Він спритний хлопець і знає ті місця.

За дверима зашурхотіли кроки, скрипнули дошки веранди. Старий ледь посміхнувся.

— Вона вже побігла, — сказав він. — Вона слухала за дверима.

"Я випірнув з крижаного потоку. Я боявся, що у мене зупиниться серце. Адже у мене не було гумового костюма, лише аквалангу. Костюм залишився в завалі. Я зняв акваланг і кілька разів підстрибнув, щоб зігрітися. Повітря здавалося теплим після води, але це було оманливе тепло. Як їм там, у печері, без ліхтаря. Коли я йшов, вони співали пісню. У чотири голоси. Гарно співали. Дарма, виберуся нагору — відігріюся. Я перевірив компас, чи не потрапила вода. Ні, все гаразд. Я вибрав хід, який вів вище від інших на схід..."

Дошки веранди заскрипіли різко і часто. У дверях стояв невисокий хлопчина в армійських шианах і синій сорочці.

— Ви мене кликали, дядьку Баграте?

— Доброго ранку, Гогі. Мені потрібна твоя допомога. Прокинься.

Гогі протер заспані очі.

— Ти можеш провести нашого гостя до тріщини у верхній ущелині?

— Зараз?

— Дуже нагальна справа. Він тобі пояснить по дорозі. Візьміть мотузок і гаки. Там, під землею, люди. Треба їм допомогти.

Він не сказав, що серед них його син.

— Звичайно, дядьку Баграту.

— І візьміть коржиків і води. Може, вам доведеться йти довго.

Я думав про те, що мені, Гіві, думка про те, щоб спуститися в якусь темну, холодну печеру навіть заради спелеологів, була б жахлива. Бесо цього не боявся. Я теж цього не боявся.

— Я чекатиму, — сказав старий.

Старенька стояла на веранді. Вона простягнула мені моток міцного мотузка і хурджин з коржиками і бутлею. Вона перехрестила мене і залишалася на веранді, поки ми не зникли з очей. Цуценя провело нас до хвіртки і ввічливо гавкнуло на прощання.

— Пошта відчинена? — запитав я.

— А що вам потрібно? — запитав Гогі.

Він був нижчий від мене на голову, але крокував широко, прагнучи потрапити зі мною в ногу.

— Телефон.

— Пошта зачинена, а телефон є у Левана. Ось його будинок.

— Ми їх не розбудимо?

— Усі вже встали.

Георгій обігнав мене. Коли я увійшов до кімнати, господар будинку, в піджаку поверх майки, коротко привітався зі мною, показав на телефон і відразу вийшов з кімнати. Георгій узяв у мене мотузок, хурджин і теж вийшов, сказавши: "Через вісім набирайте".

Я подзвонив в інститут. Вниз, у довідкове. Там не відповідали. Я зовсім забув, що ще немає сьомої, а місто прокидається куди пізніше, ніж Мокві. Я подзвонив нагору, в ординаторську. Навряд чи наші пішли, тим більше після мого таємничого зникнення.

Трубку підняли відразу. Це була Нателла. Я запитав басом: "Який стан хворого Бесо Гурамішвілі?"

— А хто говорить? — запитала Нателла.

— Його дядько.

Я боявся, що, якщо вона мене впізнає, почнуться розпитування.

— Бесо трохи краще, але він ще без свідомості. Це не ти, Гіві?

Нателла була не упевнена. Вона запитала, немов вибачалася. Мені стало шкода її.

— Так, це я. Але мені зараз ніколи. Я потім подзвоню.

Я відразу повісив слухавку.

Георгій з Леваном чекали мене.

— Він піде з нами, — сказав Георгій.

Ми поспішили до гір. Скрутили з дороги і почали підніматися стежкою. Мої супутники йшли швидко. Сонце почало пригрівати. Я відчував, як калатає у мене серце. Витримаю якось, нічого зі мною не трапиться. Це від малорухливого життя. Треба вранці робити гімнастику.

"...Я підвівся і змусив себе спертися на лікті. Там, звідки я щойно звалився, горіла вечірня зірка. Вона уміщалася точно в центрі отвору, і, хоча я знав, що навряд чи тепер дістануся до нього, зірка була чимось надійним, що належало до світлого і сухого верхнього світу. Я сів. Було важко дихати. Ні, не важко, неможливо дихати. Треба було лягти і заснути. Скільки годин я пробирався сюди? Десять, сто? Напевно, я на кілька хвилин знепритомнів, тому що, коли я знову розплющив очі, зірка змістилася до краю отвору. Я стягнув з себе куртку. Вона мені тільки заважала. Зараз я перепочину і почну все знову..."

— Ще хвилин п'ять залишилося, — сказав Георгій, — і буде та шпара.

Далеко внизу, поблискуючи під сонцем, в'юнилася дорога. Десь там і знайшли Бесо...

"Ні, мене знайшли далі. Я лежав на землі. Було холодно. Був пізній вечір, я не міг звести голову, щоб подивитися на ту зірку і сказати їй

спасибі. Дорога була зовсім поряд. Проїхала машина, але у мене не було голосу, щоб крикнути. У мене нічого не було. Я спробував сповзти по укосу вниз. Рука не послухалася мене, заплуталася в светрі, светр був мокрим чи то від води, чи то від моєї крові. Я знав, що кров тече зі скроні, але мені нічим було її зупинити. Я знав, що сповзу по осипу дороги і мене помітять. І по моєму сліду на осипі знайдуть отвір в горі. На другому боці дороги, ледь навскоси, стоїть дерево з двома верхівками. Я ляжу уздовж осипу і покочуся вниз, мов колода. Тільки б не загубити пакет Резо. У жодному випадку не загубити... Там бальзам для його батька... У селі Мокві, крайній будинок, і там він мене чекає. Я покотився вниз по осипу, а камені витикалися з нього і били мене, мов кулаками..."

— Стійте, — сказав я.

— Втомилися? — запитав Георгій.

— Ви знаєте ці місця? Там, унизу, край дороги, є велике дерево з двома верхівками...

Вони задумалися.

— Може, біля повороту?

— Ні. Там два дерева... А знаєш, біля...

— Звичайно, воно там.

— Слухайте тоді. Георгію, біжи мерщій назад у село і телефонуй за номером, який я тобі дам. Нехай вони беруть машину і їдуть туди, де знайшли Бесо Гурамішвілі. Зрозумів? Але не до того самого місця, а до дерева з подвійною верхівкою. Там серпантин, і він скотився на один виток дороги нижче, тому вони не знайшли вихід. Ясно? А ви, Леване, ведіть мене туди, лише не бігом, я дуже стомився.

— Нічого, — сказав Леван. — Це під гору. А хто скотився на виток нижче?

— Я ж сказав — Бесо.

— А чому ви раніше про це не знали?

Тут би мені відповісти шпилькою. Все одно ж людина нічого не зрозуміє. Але я поспішив відповісти в кращих традиціях Бесо, серйозно і по змозі докладно.

— Я не міг раніше пригадати. Це був, очевидно, другий шар пам'яті. Зверху залишилося те, що турбувало Бесо в останню хвилину перед тим, як він знепритомнів. І я пригадав про старого Баграта.

— Ви пригадали?

— Гаразд, вважайте, що ми разом пригадали.

Швидше б розвіялася мана. Бесо впливав на мене позитивно. Якщо так піде справа, скоро я стану хорошим і мене всі почнуть любити. Нателла буде щаслива, Давид буде щасливий...

Ми спускалися вузькою стежиною до дороги, яка здавалася тонкою звивистою річкою, тому що від неї відбивалися промені вранішнього сонця.

© БУЛЫЧЕВ К. Люди как люди. — М.: Молодая гвардия, 1975. — 288 с. — (Б-ка советской фантастики).

© ГЕНИК Віталій, переклад з російської, 2008.